

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04 UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
OŚRODEK INFORMACJI 693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23 00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
INTERNET <http://www.cbos.pl> E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/167/2008

ROZUMIENIE PATRIOTYZMU

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LISTOPAD 2008

PRZEDRUK I ROZPOWSZECHNIANIE MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Historia Polski wytworzyła dość specyficzną tradycję rozumienia i odczuwania patriotyzmu. W dużej mierze jego znaczenie było zależne od istnienia pewnego, zazwyczaj negatywnego, punktu odniesienia, takiego jak na przykład wojna, utrata niepodległości lub wolności. Można ogólnie powiedzieć, że postawę patriotyczną kształtowała przede wszystkim świadomość braku bądź też potencjalnej straty. To z kolei wpisywało w postawę patriotyczną konkretne zobowiązania: do walki, do poświęcenia tego, co prywatne, na rzecz tego, co wspólne i istotne dla trwania państwa, narodu. Dzisiaj zagadnienie patriotyzmu to przede wszystkim pytanie, czy jest on w stanie funkcjonować mimo braku wspomnianych negatywnych odniesień, czyli – mówiąc najkrócej – w warunkach pokoju. A jeśli tak, w jaki sposób go definiować, aby nie stanowił jedynie „zabytku”.

W ostatnim sondażu¹ zapytaliśmy Polaków o to, co ich zdaniem oznacza patriotyzm. Pytanie otwarte umożliwiło badanym samodzielne sformułowanie definicji tego pojęcia. Uzyskane odpowiedzi pogrupowaliśmy następnie w bardziej ogólne kategorie znaczeniowe.

Wypowiedzi blisko połowy respondentów (49%) dotyczą tego, co można ogólnie określić jako formy przeżywania kraju jako wartości oraz identyfikacji z ojczyzną. W tej grupie najczęstsze są definicje, które ujmują patriotyzm jako miłość do swojego kraju, a ojczyznę jako najwyższą wartość (23%). Mniej więcej co siódmy badany (15%) rozumie to pojęcie jako poczucie więzi, przywiązania do kraju. Do tej kategorii zaliczyliśmy również stwierdzenia, w których pojawiał się aspekt wierności ojczyźnie, wierności swoim korzeniom. Co dwudziesty respondent (5%) stwierdził, że patriotyzm to poczucie dumy ze swojego pochodzenia, narodowości, z tego, że jest się Polakiem. W tym kontekście padały również takie wypowiedzi, jak: *nie ukrywać swojej narodowości, nie wstydzić się tego, że jest się*

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (221) zrealizowano w dniach 3–7 października 2008 roku na liczącej 1107 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Polakiem. Dla nielicznych osób (3%) patriotyzm to po prostu samoświadomość czy – mówiąc inaczej – tożsamość narodowa. Do tej kategorii kwalifikowaliśmy wypowiedzi takie, jak *świadomość, że jest się Polakiem*, czy wypowiedzi o charakterze postulatów, np. *być Polakiem*. Dla takiej samej liczebnie grupy (3%) patriotyzm to troska o kraj, poczucie odpowiedzialności za to, co się w kraju dzieje, i myślenie o ojczyźnie w kategoriach zobowiązania.

Kolejna grupa definicji, do której zaliczyliśmy odpowiedzi niemal jednej czwartej ankietowanych (24%), to – mówiąc ogólnie – praca w interesie kraju. Mniej więcej co ósmy respondent (13%) podawał dość szerokie definicje: działania dla dobra kraju, działania pożyteczne dla Polski itp. Mniej osób (5%) akcentowało potrzebę poświęcania się dla państwa, podporządkowania prywatnych interesów dobru kraju. Pozostałe wypowiedzi umieszczone w tej kategorii dotyczą z jednej strony działań ukierunkowanych na innych ludzi w ramach wspólnoty, pomocniczości, a także zgodnej współpracy z innymi, z drugiej zaś – pracy w wymiarze indywidualnym, opisywanej jako: solidna, uczciwa, rzetelnie wykonywana; niektórzy mówili również, że dla nich patriotyzm to po prostu mieć pracę, pracować.

Dość licznie (13%) wśród definicji patriotyzmu pojawiał się aspekt walki. Najczęściej (11%) mówiono o gotowości do walki w obronie kraju w sytuacji wojny i poświęceniu życia, jeśli taka ofiara będzie konieczna. Marginalne (1%) natomiast były deklaracje, w świetle których patriotyzm to walka, ale raczej w kulturowym, obyczajowym sensie, np. walka o polskość, walka z tymi, którzy chcą wyprzedać kraj, albo walka z mniejszościami mogącymi, w przekonaniu niektórych badanych, zagrażać ich wizji Polski.

Mniej więcej co ósmy dorosły (13%) definiując patriotyzm poruszał kwestię ciągłości pewnych elementów kultury, obyczajów, tradycji. Z jednej strony oznacza to szacunek do tradycji, obchodzenie świąt państwowych, a także pamięć o historii kraju, o ludziach, którzy odegrali istotną rolę w dziejach Polski (7%), z drugiej – szacunek do symboliki, w której utrwalona jest pewna historia, np. godła, flagi, hymnu (3%). Dla nielicznych osób (2%) patriotyzm to znajomość kultury swojego kraju, dbanie o tę kulturę, szczególnie o język. Tyle samo badanych (2%) wspominało o wychowywaniu, ale nie tylko w kontekście przekazywania wartości narodowych, ale wartości w ogóle. Należy zaznaczyć, że niektórzy respondenci poruszali kwestię wychowawczą w szerszym aspekcie, a więc nie tylko w odniesieniu do dzieci, ale również w odniesieniu do innych obywateli, społeczeństwa.

		CBOS
Jak Pan(i) rozumie patriotyzm?		
Miłość do ojczyzny; ojczyzna jako najwyższa wartość	23%	
Poczucie więzi z krajem, przywiązanie do ojczyzny	15%	
Duma ze swojego kraju	5%	49%
Poczucie odpowiedzialności za swój kraj	3%	
Świadomość tego, kim się jest	3%	
Działania dla dobra kraju	13%	
Poświęcanie się dla kraju	5%	24%
Praca w wymiarze indywidualnym	3%	
Pomocniczość i współpraca z innymi ludźmi	3%	
Walka w obronie kraju w sytuacji wojny	11%	
Walka w wymiarze ideologicznym	1%	13%
Kultywowanie tradycji, świadomość historyczna	7%	
Szacunek dla symboli	3%	13%
Dbalność o kulturę, język	2%	
Wychowywanie, edukacja	2%	
Bycie dobrym, porządnym obywatelem	1%	
Uczciwość, przestrzeganie prawa	3%	5%
Płacenie podatków	0,2%	
Służba wojskowa	0,2%	
Zainteresowanie polityką, udział w wyborach	3%	
Działalność polityczna	1%	4%
Demokracja, wolność słowa	0,4%	
Życie w swoim kraju	3%	
Budowanie pozytywnego wizerunku swojego kraju, jego obywateli	1%	
Nieszkodzenie swojemu krajowi	1%	
Religijność	1%	
Popieranie krajowych produktów	0,4%	
Kibicowanie sportowcom	0,2%	
Szacunek do innych narodów	0,2%	
Ogólne wypowiedzi pozytywne	4%	
Ogólne wypowiedzi negatywne i ambiwalentne	1%	
Przekonanie o schyłku patriotyzmu	1%	
Inne	2%	
Trudno powiedzieć	17%	

Dla co dwudziestego respondenta (5%) myślenie o patriotyzmie sprowadza się do pewnej postawy obywatelskiej, która z jednej strony odnosi się do przestrzegania zasad prawa, uczciwości, natomiast z drugiej – do dość ogólnie wypowiedzianych postulatów bycia dobrym obywatelem. Nieliczni respondenci definiując patriotyzm koncentrowali się na obowiązkach wobec państwa, takich jak płacenie podatków, odbywanie zasadniczej służby wojskowej.

Kolejna wyróżniona grupa znaczeń dotyczy spraw z dziedziny polityki (4%). W przeważającej części wypowiedzi z tej kategorii tematycznej (3%) utożsamiano patriotyzm z zainteresowaniem polityką, głosowaniem w wyborach, ale także z większym zaufaniem do polityki i polityków. Tylko co setny respondent (1%) rozumie przez patriotyzm uprawianie polityki, rządzenie krajem. Zupełnie nielicznym natomiast pojęcie to kojarzy się z funkcjonowaniem demokracji i charakterystycznymi dla niej wolnościami, jak np. wolność słowa.

Dla 3% badanych przejawem patriotyzmu jest życie w kraju czy też – jak to inaczej określano – pozostanie w Polsce, nieosiedlanie się na stałe za granicą, nierezygnowanie ze swojego obywatelstwa. Niektórzy (1%) zwracali uwagę na tworzenie pozytywnego obrazu swojego kraju i jego obywateli, szczególnie za granicą, dla innych (1%) patriotyzm to nieszkodzenie swojej ojczyźnie, niewypowiadanie o niej negatywnych opinii i – dobitniej – niezdradzanie swojego kraju. Część osób (1%) utożsamia patriotyzm z religijnością określaną jako wiara w Boga, bycie katolikiem lub zwrotem „Polak katolik”. W nielicznych wypowiedziach pojawiały się takie definicje tego pojęcia, jak: popieranie i kupowanie krajowych produktów, kibicowanie polskim sportowcom, a także szacunek do innych – nie tylko innych grup etnicznych, obywateli innych państw, ale również tolerancja wobec inności kulturowej.

W pozostałych wypowiedziach nie odnaleźliśmy definicji patriotyzmu, lecz jedynie pewne refleksje czy też emocje związane z tym pojęciem. Część respondentów (4%) ma pozytywne skojarzenia; padały tu takie odpowiedzi, jak: dobro, prawda, piękno, mądrość, ale również inne formułki, np. *wiara, nadzieja, miłość* lub *Bóg, honor, ojczyzna*. Stosunek krytyczny lub ambiwalentny pojawił się w sformułowaniach 1% dorosłych. Z jednej strony były to stwierdzenia traktujące patriotyzm jako coś złego, z drugiej – świadczące o ambiwalencji odczuć, np. *patriotyzm jest mi obojętny*. Tyle samo osób (1%) mówiło o patriotyzmie w tonie schyłkowym, np. *dziś już nie ma patriotyzmu* albo *prawdziwych patriotów już nie ma*. Co szósty ankietowany (17%) nie miał żadnych skojarzeń z pojęciem patriotyzm.

Respondentom przedstawiliśmy również kilkanaście gotowych sposobów rozumienia patriotyzmu prosząc, aby ustosunkowali się do każdego z nich i określili, w jakim stopniu odpowiadają one ich pojmowaniu tego pojęcia. Na wstępie należy zaznaczyć, że – zdaniem większości badanych – wszystkie wymienione stwierdzenia zawierają się w określeniu patriotyzmu, stąd w opisie wyróżniliśmy dodatkowo deklaracje zdecydowanej ich aprobaty.

Najważniejsze cechy postawy patriotycznej to, zdaniem badanych, okazywanie szacunku symbolom: godłu, fladze, hymnowi (zgadza się z tym 94%, w tym 69% zdecydowanie), dbałość o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych (odpowiednio 94% i 64%) oraz gotowość do walki i oddania życia za swój kraj (90% i 65%).

Dla zdecydowanej większości Polaków patriotyzm to przestrzeganie prawa (90%), a także udział w wyborach (87%). Trzeba jednak zwrócić uwagę, że zdecydowaną aprobatę powyższych definicji wyraża już zauważalnie mniej osób (odpowiednio 52% i 49%).

Trzy czwarte badanych kojarzy patriotyzm z religijnym wychowaniem dzieci, aktywnością na rzecz swojej społeczności lokalnej, rzetelną pracą zawodową, a także odbywaniem zasadniczej służby wojskowej. Jeśli wziąć pod uwagę jedynie głosy całkowitej aprobaty tych ujęć patriotyzmu, to można zauważyć, że najwięcej badanych (44%) utożsamia patriotyzm z wartościami religijnymi. Wypełnianie obowiązków zawodowych oraz odbywanie służby wojskowej zdecydowanie wiążą z tym pojęciem identyczne liczebnie grupy (po 37%), natomiast nieco mniej osób (30%) uważa, że postawa patriotyczna wyraża się w podejmowaniu działań na rzecz okolicy, w której się mieszka.

Ponad dwie trzecie badanych (70%) wśród znaczeń nadawanych patriotyzmowi wskazywało kibicowanie polskim sportowcom, przy czym tylko niespełna co trzeci (30%) był w pełni przekonany, że postawa patriotyczna wyraża się w takich zachowaniach. Relatywnie najmniej respondentów, choć nadal stanowili oni większość, zgadzało się z tym, że patriotyzm polega między innymi na płaceniu podatków i zaangażowaniu w działalność publiczną (po 68%). Tę drugą cechę przypisywał patriotyzmowi z pełną stanowczością tylko co czwarty Polak (26%), co może być w pewnym stopniu interpretowane jako wyraz niewielkiego zaufania do polityki.

Tabela 1

Patriotyzmowi nadaje się rozmaite znaczenia. Czy, Pana(i) zdaniem, patriotyzm polega na:	Tak (zdecydowanie i raczej)*	Nie (zdecydowanie i raczej)	Trudno powiedzieć
	w procentach		
– okazywaniu szacunku godłu, fladze i hymnowi narodowemu	94 (69)	4	2
– dbałości o przekazywanie dzieciom w rodzinie wartości narodowych	94 (64)	2	4
– gotowości do walki i oddania życia za ojczyznę	90 (65)	6	4
– poszanowaniu i przestrzeganiu prawa	90 (52)	7	3
– udziale w wyborach	87 (49)	10	3
– dbałości o religijne wychowanie dzieci w rodzinie	77 (44)	19	4
– podejmowaniu działań na rzecz swojej społeczności lokalnej, okolicy, w której się mieszka	75 (30)	19	6
– wypełnianiu obowiązków zawodowych	75 (37)	20	5
– odbywaniu służby wojskowej	75 (37)	20	5
– kibicowaniu polskim sportowcom	70 (30)	25	5
– płaceniu podatków	68 (31)	28	4
– zaangażowaniu w działalność publiczną	68 (26)	25	7

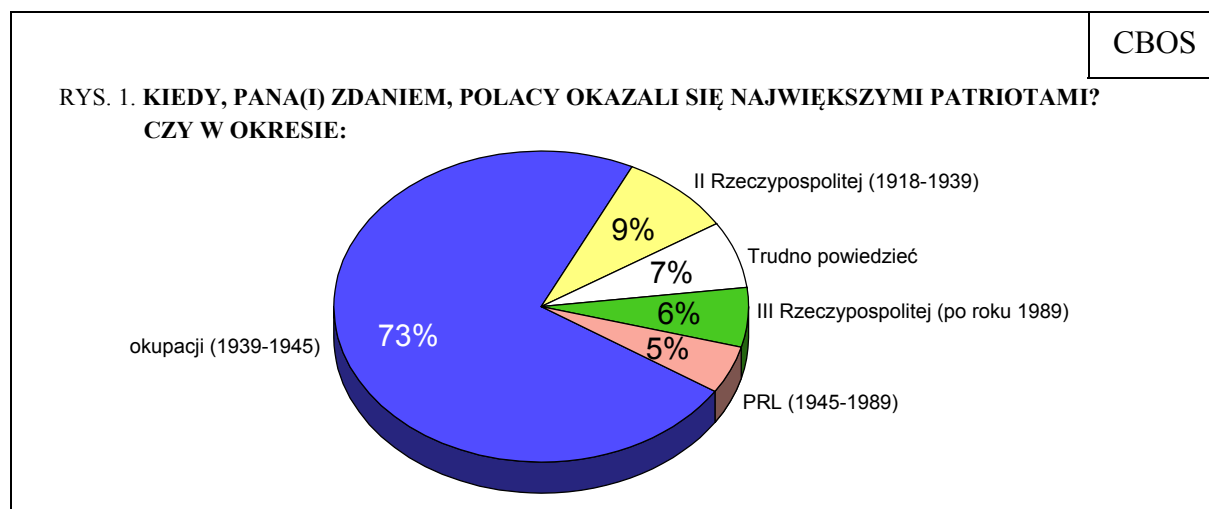
W nawiasach zamieściliśmy odsetki respondentów całkowicie zgadzających się z przedstawionymi definicjami patriotyzmu

Analizując w tym kontekście deklaracje poszczególnych grup demograficznych można zauważyć pewne granice dzielące pokolenia, które jednak przebiegają na różnym poziomie w zależności od rozważanej definicji patriotyzmu. Ogólnie rzecz biorąc, młodszy badani relatywnie rzadziej utożsamiają patriotyzm z przekazywaniem wartości religijnych, szacunkiem do prawa, rzetelnością zawodową, a także aktywnością lokalną. Kojarzenie patriotyzmu z płaceniem podatków albo z działalnością publiczną jest stosunkowo mniej powszechne wśród osób mających nie więcej niż 44 lata niż wśród starszych badanych. Jeśli chodzi o rozumienie patriotyzmu jako procesu przekazywania wartości narodowych, *in plus* wyróżniają się starsze pokolenia (45–64 lata). Odbywanie służby wojskowej jako cechę patriotyzmu relatywnie częściej postrzegają najstarsi respondenci.

Na rozumienie patriotyzmu wpływa również religijność ankietowanych. Osoby często praktykujące religijnie bardziej powszechnie wiążą z patriotyzmem takie postawy, jak

szacunek dla symboli państwowych, przekazywanie wartości narodowych i religijnych. W przypadku odnoszenia do patriotyzmu takich aspektów, jak: okazywanie szacunku fladze, godłu, hymnowi czy gotowość do walki w obronie ojczyzny, wyróżniają się osoby o poglądach prawicowych, które relatywnie częściej niż pozostałe w ten właśnie sposób rozumieją to pojęcie.

W którym okresie ostatnich dziewięćdziesięciu lat historii naszego kraju Polacy, we własnej ocenie, okazali się największymi patriotami? Jak wynika z uzyskanych deklaracji, dla przeważającej większości (73%) był to okres okupacji w czasie II wojny światowej. Co jedenasty respondent (9%) wskazuje na II Rzeczpospolitą, nieco mniej osób (6%) uważa, że jest to współczesna Polska po 1989 roku, a co dwudziesty (5%) wiąże najbardziej doniosłe postawy patriotyczne z okresem PRL. Przypisywanie czasom okupacji największej „intensywności” zachowań patriotycznych wynika z tego, że spośród wymienionych jest to okres najbardziej jednoznaczny i wyrazisty, szczególnie jeśli przyjąć kryterium tradycyjnego, romantycznego patriotyzmu, nadającego szczególne znaczenie walce zbrojnej w obronie ojczyzny.

We wszystkich analizowanych grupach społeczno-demograficznych dominuje przekonanie, że największa „intensywność” postaw patriotycznych jest charakterystyczna dla okresu okupacji. O tym, że Polacy okazali się największymi patriotami w czasie II Rzeczypospolitej, relatywnie częściej są przekonani najmlodszy badani, szczególnie zaś uczniowie i studenci. Wskazania okresu okupacji są stosunkowo bardziej charakterystyczne dla mężczyzn, respondentów w wieku od 25 do 34 lat, a także dla ludzi z wyższym wykształceniem.

Większość badanych potrafi podać jakąś definicję pojęcia patriotyzm. Inna sprawa – czy i w jakim stopniu rozumienie tego pojęcia przekłada się na odczuwanie lub też pewną formę przeżywania swojego patriotyzmu i związku z krajem. Warto zaznaczyć, że – poza nielicznymi wypowiedziami – skojarzenia z patriotyzmem są pozytywne, bardzo rzadko natomiast pojawiają się takie, które utożsamiają go z jednoznacznie negatywnymi zjawiskami: nietolerancją, ksenofobią. Samo pojęcie jest rozumiane na rozmaite sposoby, choć uogólniając można stwierdzić, że przeważa raczej tradycyjne pojmowanie patriotyzmu, odwołujące się do symboliki ojczyznianej, narodowej, a także walki w obronie tych wartości. Mniej jest natomiast patriotyzmu przedstawianego jako praktyczne działanie, wynikające z więzi ze wspólnotą. Nie chodzi tu o ogólne stwierdzenie: „działanie dobre dla Polski”, ale o myślenie w kategoriach aktywności lokalnej, pomocniczości, partycypowania w demokracji, jak również przestrzegania reguł wspólnoty, uczciwości wobec innych.

Opracował

Michał FELIKSIAK